

Mirjam de Veth

Dankwoord bij het ontvangen van de Dr. Elly Jaffé Prijs

Mirjam de Veth vertaalde o.a. Albert Cossery, Marie Darrieussecq, André Gide, Louis Guilloux, René de Obaldia, Philippe Soupault. Ze publiceerde incidenteel in o.a. De Groene en De Parelduiker. Naar aanleiding van de vertaling van Maurice Pons, Les Saisons werd haar in 2009 de Dr. Elly Jaffé Prijs toegekend voor haar gehele vertaaloeuvre.

Dankwoord bij het ontvangen van de Dr. Elly Jaffé Prijs

Maison Descartes 11 juni 2009

Geachte aanwezigen,

Dat ik hier zo wankel voor u sta is een geval van overdreven inleving in de hoofdpersoon van *Les Saisons*.¹

Aanvankelijk meende ik dat de lengte van mijn dankwoord evenredig moest zijn aan het prestige van de prijs. Wees gerust, ik heb dit allemaal geschrappt.² Maar alleen ‘dankuwel’ leek me toch te weinig.

Op vrijdag 20 februari kwam ik aan het eind van de middag gedeprimeerd terug uit de showroom van de sta-op-stoelwinkel in Amstelveen, waar ik was gaan kijken naar een stoel voor mijn moeder. In de brochure van de firma Prominent zitten daar altijd stralende bejaarden in van een jaar of vijfenveertig, maar de werkelijkheid in Amstelveen was treuriger. Ik was nog niet thuis of ik werd door het hoofdkantoor gebeld om te horen of de koop zou doorgaan. Even later ging weer de telefoon. ‘Met Jan Boerstoel.’ Ik wil me hier alsnog verontschuldigen voor de kregelige toon waarmee ik opnam. Want hij had het verheugende bericht voor me dat de Dr. Elly Jaffé Prijs dit jaar aan mij werd toegekend. Dat was mijn sta-op-stoel.

Ik begrijp nu waarom er zoveel tijd zit tussen de telefonische mededeling en het uitreiken van de prijs. Die tijd had ik wel nodig om weer een beetje bij mijn positieven te komen. Zoals een zwangere ineens overal dikke buiken ziet zo zag ik de afgelopen maanden ineens overal prijzen. Het bleek zelfs een literair genre: kort na elkaar verschenen *Sisyphus’ bakens*, het vloekschrift van Jeroen Brouwers, en *Mijn prijzen* van Thomas Bernard. Beide schrijvers schimpen superieur schuimbekkend over cultuurbonzen gespeend van iedere liefde voor literatuur, die vooral zichzelf in het zonnetje zetten, en de laureaat, wiens naam ze nog verhaspelen ook, afschepen met een fooi.

Nee, dan de vertalers Frans. Die mogen zich verheugen in een mecenas als Dr. Elly Jaffé-Freem. Aan haar danken we een bijzonder chique prijs. Niet alleen omdat er een aanzienlijk bedrag aan is verbonden – wat waardering uitdrukt voor het vak van vertalen – maar ook omdat je de prijs

krijgt en niet *wint*. Zo'n oeuvre-prijs waarnaar je niet dingt is als 'een sierduif die neerstrijkt op je vensterbank' zoals Brouwers het noemt.

Het is wellicht bekend dat Elly Jaffé-Freem promoveerde op *Robbe-Grillet et la peinture cubiste*. Dat ze lerares Frans was en publiceerde over Franse literatuur.

Minder bekend is waarschijnlijk haar indirecte bijdrage tot de Nederlandse letteren. In *Het clandestiene boek* van Lisette Lewin over het boekenvak tijdens de bezetting, wordt Elly Freem beschreven als een lange, aantrekkelijke, donkere schoonheid. In de oorlogsjaren werkte ze als winkelmeisje bij boekhandel Balkema, in het Huis aan de drie grachten. Eén klant werd hevig verliefd op haar. Dat was Willem Frederik Hermans. Maar Elly gaf de voorkeur aan Hans Jaffé. Hermans verliteratuurde de smadelijke afwijzing in het verhaal 'Dr. Klondyke', opgenomen in de bundel *Moedwil en misverstand*. Daarin loopt het slecht af met Lily, zoals ze in het verhaal heet.

Dat deze oeuvreprijs wordt uitgereikt naar aanleiding van Maurice Pons' *De seizoenen* doet me bijzonder veel plezier. Het is een van mijn favoriete vertalingen. Omdat deze roman absurd en tragisch is. Zwart en hilarisch. Veelstemmig. Omdat hij gaat over een kunstenaar, een schrijver die wordt vermalen door de onbehouwen gemeenschap waarin hij verzeild is geraakt.

Ik ben blij dat een relatief onbekende schrijver als Pons en een uitgeverij als Coppens & Frenks door deze eervolle prijs mede in de schijnwerpers worden gezet. Hulde en dankbaarheid voor deze kleine uitgever, die mij in staat stelde een aantal parels te rijgen aan het snoer van mijn vertaaloeuvre. Ik ben er sinds lang van overtuigd dat juist kleine uitgeverijen – en die zijn er gelukkig nog steeds – de mooiste boeken maken. Omdat ze daar worden gemaakt uit gedrevenheid, met liefde en aandacht. In de hectiek bij grote uitgeverijen gaan soms de raarste dingen mis. Zo werd onlangs een vertaling van mij door een andere uitgeverij overgenomen, er hoefde dus eigenlijk alleen een nieuw omslag om. Maar ineens werd op de titelpagina vermeld: *Vertaald uit het Engels*. Misschien komt dat ook doordat men in Nederland een angelsaksische bril draagt en zelden naar het zuiden kijkt. De liefde voor de Franse letteren – en niet alleen de Franse – bloeit in België een stuk uitbundiger; men leze bijvoorbeeld een uitstekende weblog als de Papieren Man³.

Ik ben altijd blij geweest met de taalrijkdom die ik heb meegekregen door mijn zuidelijke afkomst. Nijmegen, een stad met een hoog literair

gehalte, waar de Uitvreter van de Waalbrug afstapte. Waar Albert Egberts in *De tandeloze tijd* vanaf de Berg en Dalse weg afzakte in het nachtleven. Er was geen sprake van dat ik op mijn vijftiende 's avonds naar de kroeg mocht, dus ging ik met mijn vrienden op zaterdagmiddag naar café Centrum op Plein 44. Daar kwam ook de flamboyante vertaler Pé Hawinkels, die gelukkig al vroeg begon met innemen. Van een afstand luisterde ik bewonderend naar zijn virtuoze woordenstroom. Literatuur, vertalen, dat was een wereld waar ik bij wilde horen. Kort daarop kreeg ik als leraar Frans Matthieu Kockelkoren, die bevriend was met Hawinkels, zelf ook schreef en Léautaud vertaalde.

De liefde voor Hawinkels is later overigens danig bekoeld toen ik las wat hij van de Franse cultuur vond. Ik citeer: 'Zij berust op drie steunberen: de Franse *esprit*, wat een ander woord is voor onbenulligheid, de Franse *keuken*, ten gevolge waarvan het chez Marianne stinkt als nergens anders, en dan *l'amour*, een nogal banale vrijgevochtenheid in 't vleselijke.'

Maar zijn uitgangspunt: 'de grootst mogelijke vrijheid nemen binnen de kleinst mogelijke afstand tot het origineel' heeft me altijd aangesproken. Beter een fonkelende vertaling die misschien hier en daar iets te ver weg huppelt, dan een keurig verantwoorde kraak-noch-smaakvertaling.

Als scheppen is 'van niets iets maken', dan is vertalen van iets iets maken dat er nog niet was. De vertaler voegt iets toe aan de literatuur van zijn moedertaal, in die zin is hij een kunstenaar.

Victor Hugo schreef '*une traduction est une annexion*' – 'vertalen is inlijven'. De vertaler neemt de tekst tot zich met zijn hersens, maar ook met zijn ogen, oren, mond, en bij een muf antiquarisch exemplaar met zijn neus. De paradox doet zich voor dat het origineel steeds scherper verschijnt en tegelijk steeds verder verdwijnt. Het wordt opgegeten, met huid en haar. In dat opzicht is een literair vertaler een kruising tussen een kunstenaar en een kannibaal.

Mijn vertalersloopbaan begon een paar jaar na mijn studie Frans te Utrecht, die werd gevolgd door een korte, roemloze carrière in het onderwijs. Daarna kreeg ik de kans om te doen wat ik altijd had willen doen: schilderen en vertalen. 's Avonds ging ik naar de Rietveldacademie en overdag studeerde ik vertaalkunde aan de UvA. Een academische studie met veel aandacht voor de vertaalpraktijk. Daar heb ik in korte tijd veel geleerd. En het is hoognodig dat er weer zo'n opleiding komt.

Na een jaar kreeg ik mijn eerste opdracht en wat mij betreft kon het vertalersleven beginnen. Helaas ging de uitgever failliet voordat het boek

gedrukt was. Alle werk was letterlijk voor niets. Maar zoals ik onlangs in een mooie variant op Cruijff las: 'Geen kwaad zonder baat.' Het volgende boek, de Sartre-biografie van Annie Cohen-Solal, waarvan ik een deel vertaalde, werd een bestseller. Ik dacht dat het altijd zo zou gaan. Dat bleek een misvatting. Maar halverwege de jaren tachtig was het vertalersvak inmiddels behoorlijk geprofessionaliseerd. Het Fonds voor de letteren verstrekke aanvullende honoraria, werkbeurzen en reisbeurzen. Dankzij het Fonds kon ik blijven vertalen, zo nodig archiefonderzoek doen en schrijvers persoonlijk ontmoeten. Dat is een grote verworvenheid, al blijft er altijd ook een onvoorspelbare factor. Die onzekerheid valt me in de loop der jaren steeds zwaarder.

In 1994 kwam ik voor het eerst in het internationale vertalershuis in Arles. Dat was in veel opzichten een omslagpunt in mijn leven. Professioneel gaf het me het zelfbewustzijn om overtuigender dan daarvoor met voorstellen uitgevers te benaderen, nawoorden te schrijven en nu en dan een artikel in een literair tijdschrift. Arles heeft mij als vertaler zichtbaarder gemaakt.

Vertalers investeren in hun eigen specialisme en deskundigheid. Voor veel arbeidsintensieve vertaalprojecten is de kennis, de kunde en de ervaring vereist van de specialist, gecombineerd met de onbaatzuchtigheid van de amateur. Adriaan Morriën zei ooit: 'De vertaler is evenals de schrijver in ons land in belangrijke mate zijn eigen Mecenas.'

Ik zou er daarom voor willen pleiten dat in veel vertalingen behalve de vermelding van het Fonds voorin wordt vermeld: 'Deze vertaling kwam tot stand dankzij een financiële bijdrage van de vertaler.'

Mijn liefde voor het woord en de verbeelding dank ik aan mijn vader, die geweldig kon fabuleren. Hij kon me steevast aan het huilen maken met zijn verhaal over het zielige spieringjongetje of de droeve lotgevallen van zijn vroegere buurjongen Allowies van der Sterre, die maar één hagelslagje op zijn boterham kreeg. Ik verbeeld me dat mijn vader nu om het hoekje van de deur trots naar me knipoogt.

Ik vind het een eer me als nummer vijf te mogen scharen in het rijtje door mij bewonderde collegae die eerder deze prijs ontvingen: Hans van Pinxteren, Marianne Kaas, Rokus Hofstede, Jeanne Holierhoek. Ik dank de jury voor haar prachtige rapport dat ik boven mijn bed ga hangen, ik dank het bestuur van de Dr. Elly Jaffé Stichting, tevens bestuur van de VVL, voor het opvolgen van het jury-advies.

Ik dank de schrijvers, de dode en de levende, die mijn beroep mogelijk en noodzakelijk maken. Ik dank mijn inspirerende collega-vertalers, uit andere talen en uit het Frans – in het bijzonder die van het Atelier de Traduction d'Amsterdam.

In deze cultuurvijandige tijd waarin het al haast gevaarlijk is om met een bril de straat op te gaan, dank ik uitgevers, redacteurs, vormgevers, makers van literaire tijdschriften en de bevlogen boekhandelaren, critici en lezers die oog hebben voor vertaalkwaliteit. Kortom, de rebellenclub van iedereen die houdt van goede literatuur en zorgvuldig gemaakte boeken.

En vanzelfsprekend dank ik al mijn dierbaren, familie, vrienden & vriendinnen, van wie sommigen al haast een mensenleven lang achter mij staan.

Overigens ben ik van mening dat de werkzaamheden aan de Noord-zuidlijn gestopt moeten worden en dat het Maison Descartes weer een restaurant moet krijgen. Ik dank u voor uw aandacht.

¹ De hoofdpersoon van Les Saisons kampt met een gestaag weggrottende voet. Ik liep toen tijdelijk met een stok.

² Ik had alle kladversies op papier meegenomen, een dikke bundel papier.

³ Naam van de weblog onder leiding van de criticus Dirk Leyman, die van 2006 tot 2011 bestond en waarin boekennieuws in de meest brede zin van het woord onder de aandacht werd gebracht.